

*Кульчицький В. І.,**кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов і перекладу
Національного авіаційного університету**Стрільчук А. І.,**студент першого курсу магістратури
факультету лінгвістики та соціальних комунікацій
Національного авіаційного університету*

ПРОБЛЕМА ВІДТВОРЕННЯ «ХИБНИХ ДРУЗІВ ПЕРЕКЛАДАЧА» (НА МАТЕРІАЛІ ШВЕДСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ)

Анотація. Статтю присвячено дослідженню проблеми відтворення «хібних друзів перекладача» зі шведської мови українською. Виявлено, що «хібні друзі перекладача» є лексичними одиницями, які щонайменше у двох мовах виглядають або звучать схоже, але мають різні значення. Через це вони можуть призвести до непорозуміння або помилок у перекладі, якщо їх вчасно не розпізнати. Серед причин виникнення міжмовних омонімів («хібних друзів перекладача») у статті виокремлено такі: міжмовні переміщення слів у межах термінологічних систем; фонетичні зміни у лексичних одиницях; конверсія; утворення аббревіатур; активізація економічних, наукових та інших відносин між різними державами і культурами, що знаходить відображення на мовному рівні; розпад колишньої багатозначності слів; надання переваги різним сторонам змістової структури інтернаціональних термінів в різних мовах при запозиченні; модифікація значення у ході запозичення; паралельне запозичення слова двома мовами із третьою у різних значеннях; а також не виключені випадкові збіги. У ході дослідження було виявлено, що у мовній парі шведська-українська існують як псевдоінтернаціоналізми (міжмовні омоніми, значення яких взагалі не збігаються), так і часткові інтернаціоналізми або напівінтернаціоналізми (лексичні одиниці, значення яких збігаються лише частково). Встановлено, що відмінності значень у парах «хібних друзів перекладача» можуть бути пов'язані з розбіжностями предметно-логічного змісту, розбіжностями реалій певних країн, різними стилістичними характеристиками та лексичною сполучуваністю. Серед частин мови, де трапляються «хібні друзі перекладача» переважають іменники, прикметники й дієслова. Розглянуто головні проблеми, пов'язані із відтворенням «хібних друзів перекладача», а саме: невчасне виявлення міжмовних омонімів може погіршити якість та вплинути на точність перекладу; призвести до семантичної плутанини та неправильного тлумачення оригіналу; спричинити контекстуальну неоднозначність; вплинути на неправильне відтворення культурних особливостей оригіналу; зумовити хібний переклад стійких словосполучень; заплутати реципієнта та призвести до помилкового тлумачення тексту.

Ключові слова: переклад, міжмовні омоніми, псевдоінтернаціоналізми, часткові інтернаціоналізми, мова оригіналу, мова перекладу.

Постановка проблеми. Переклад – це тонке мистецтво, яке вимагає глибокого розуміння двох мов, а також чутливості

до культурних нюансів. Однак навіть найдосвідченіші перекладачі можуть потрапити в пастку, зіштовхнувшись з «хібними друзями перекладача». Особливості відтворення тексту з мови оригіналу мовою перекладу завжди були й будуть актуальною проблемою перекладознавства. Щодня з'являються нові твори художнього та наукового спрямування; неологізми для позначення нових термінів, явищ, винаходів та подій, відповідно й виникає потреба у їх якісному відтворенні. Однак не лише власне відтворення необхідно розглядати як окрему проблему, а й виявлення міжмовних омонімів, які однакові за своєю структурою та звучанням, проте означають зовсім різні речі і є тими словами, котрі зветься «хібними друзями перекладача».

Взаємний вплив мов, зумовлений їхньою національною специфікою у використанні лексики, індивідуальною самобутністю та унікальністю кожної мови з її писемними традиціями, призводить до виникнення схожих слів у різних мовах. Однак ці слова можуть мати різні значення і можуть становити велику проблему для їхнього правильного розуміння та тлумачення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з теми, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячено статтю. Актуальність тематики дослідження полягає у тому, що неправильне відтворення «хібних друзів перекладача» з мови оригіналу мовою перекладу може призвести як до незначних нерозуміннь під час щоденної усної / письмової комунікації, так і до незворотних негативних наслідків у ході міжнародної комунікації на державному рівні. Відомі українські мовознавці та перекладачі, як-от Карабан В. І. [1], Корунець І. В. [2; 3], здійснюючи дослідження у галузі перекладознавства, тим чи іншим чином також торкаються явища «хібних друзів перекладача». Серед науковців, котрі ретельно досліджували тему відтворення «хібних друзів перекладача» виокремлюємо Кабаченко І. А. [4], яка вивчала «хібні друзі перекладача» як мовне явище та причини його виникнення; Капуш А. В. [5], яка розглядала «хібні друзі перекладача» в міжмовному та внутрішньомовному контексті, Триндяк І. М. [6], яка досліджувала «хібні друзі перекладача» в текстах газетно-публіцистичного стилю. Багато українських учених студіювали проблему «хібних друзів перекладача» на матеріалі різних мовних пар. Для прикладу, Талабірчук О. Ю. [7] аналізувала «фальшиві друзі перекладача» на матеріалі угорсько-української міжмовної омонімії; Кушка Б. [8] вивчала проблему фальшивих друзів перекладача у французькій та українській

мовах; Желуденко М. О. та Сабітова А. П. [9] досліджували особливості вживання та перекладу «фальшивих друзів перекладача» у німецькій та українській мовах. Праці таких науковців, як-от Гулієвої Д. О., Потапової О. В. [10]; Купрієнко Ю. В., Сторчило Т. В. [11]; Гулович М. М., Бадан А. А. [12] та багатьох інших стосуються проблематики міжмовної омонімії в англійській та українській мовах.

Попри велику кількість досліджень, що стосуються теми відтворення «хибних друзів перекладача», в сучасній системі наукових досліджень з перекладознавства відсутнє цілісне дослідження особливостей відтворення «хибних друзів перекладача» зі шведської мови українською.

Мета статті – з'ясувати особливості явища «хибні друзі перекладача» та розглянути проблеми їх відтворення на матеріалі шведської та української мов.

Виклад основного матеріалу. Поняття «хибні друзі перекладача» є калькою з французької мови “faux amis du traducteur”. Вперше цю дефініцію запропонували французькі вчені Кеслер М. та Дерокіні Ж. у 1928 році [13]. Відповідно до визначення, запропонованого українським перекладачем, літературним критиком, мовознавцем Корунцем І. В., «хибні друзі перекладача» (або, як називає їх учений – «удавані друзі перекладача») – це слова, які мають ідентичну або подібну форму у двох мовах, але різні значення [3, с. 134]. Вважаємо, таке визначення повністю розкриває сутність поняття та чітко пояснює його. Відтак, «хибні друзі перекладача», або як їх ще називають «фальшиві друзі перекладача», «невірні друзі перекладача», «удавані друзі перекладача», міжмовні омоніми, псевдоінтернаціоналізми, означають слова двома мовами, які виглядають або звучать схоже, але мають різні значення. Через це їх ще називають міжмовними омонімами. Ці оманливі слова можуть призвести до непорозуміння або помилок у перекладі, якщо їх вчасно не розпізнати.

Міжмовна омонімія є дуже цікавим та водночас складним явищем. Феномен міжмовної омонімії передбачає вивчення лексичних одиниць щонайменше двох мов, вираження яких може бути тотожним, але зміст – різним [14, с. 123]. Це означає, що такі лексичні одиниці мають подібний морфемний склад, однак повністю відрізняються своєю семантикою [9, с. 35].

Лексеми різних мов, що характеризуються графічною та фонетичною подібністю з повністю або частково однаковою чи неоднаковою семантикою називаються лексичними паралелями. З поняття лексичних паралелей виникають поняття міжмовних омонімів та паронімів [15, с. 125].

Серед причин виникнення міжмовних омонімів виокремлюють такі: міжмовні переміщення слів у межах однієї термінологічної системи, або з однієї термінологічної системи до іншої; фонетичні зміни, що призводять до формування слів, які звучать однаково та можуть повністю або частково збігатися або відрізнятися за значенням і граматичними особливостями; здатність лексичних одиниць переходити з однієї частини мови в іншу (конверсія); потенційні скорочення форм словосполучень (утворення аббревіатур) [16, с. 36]; активізація економічних, наукових та інших відносин між різними державами та культурами, що знаходить відображення на мовному рівні, спричинюючи появу нових міжмовних омонімів; розпад колишньої багатозначності слова, тобто у споріднених мовах міжмовні омоніми з'являються з етимонів та архетипних концептів [17, с. 91]; надання переваги різним сторонам змістової

структури інтернаціональних термінів в різних мовах при запозиченні; модифікація значення у ході запозичення для номінації нового поняття, відсутнього у мові, що запозичує; паралельне запозичення слова двома мовами із третьою у різних значеннях [9, с. 35]; рідше міжмовні омоніми є результатом випадкових збігів [17, с. 91].

Досліджуючи проблему перекладу «хибних друзів перекладача» на матеріалі шведської та української мов, нам вдалося поділити їх на псевдоінтернаціоналізми, тобто міжмовні омоніми, значення яких взагалі не збігаються, і часткові інтернаціоналізми або напівінтернаціоналізми – лексичні одиниці, значення яких збігаються лише частково.

У шведській та українській мовах до псевдоінтернаціоналізмів відносимо, зокрема такі терміни:

appendix (tillägg till skriven framställning; blindtarmsbihang) [18] – *додаток* (те, що додається, служить доповненням до чого-небудь) [19], а не *анендикс* (червоподібний відросток сліпої кишки людини та деяких тварин) [19];

konkurs (rättsligt förfarande varigm ngn (frivilligt l. efter domstols avgörande på annans begäran) avträder sina tillgångar till sina borgenärsers förnöjande; äv. om det tillstånd som uppstår gm dylikt avträdande; cession, bankrutt) [18] – *банкрутство* (фінансова неспроможність, розорення, що призводить до припинення виплат по боргових зобов'язаннях) [19], а не *конкурс* (змагання, яке дає змогу виявити найбільш гідних із його учасників або найкраще з того, що надіслане на огляд) [19];

kärlek (stark känsla l. böjelse för ngn, yttrande sig i en (oegenlyttig) önskan om föremålets lycka o. välgång l. i glädje o. tillfredsställelse över att vara i dess närhet o. göra det till lags o. d.) [18] – *любов* (почуття глибокої сердечної прихильності до особи іншої статі; кохання) [19], а не *карлик* (неприродно мала на зріст людина) [19];

morsk (oförskräckt, orädd, modig; ofta o. numera vanl.: kavat, självsäker, kaxig; äv. om uppsyn, tal, uppträdande, känsla o. d.: som vittnar om dylik egenskap) [18] – *смільливий* (який не знає страху, не боїться небезпеки; відважний, хоробрий) [19], а не *морський* (прикм. до «море»; пов'язаний із плаванням на морі або військовим флотом) [19];

som (konjunktion; i egenskap av) [18] – *як* (прислівник) [19], а не *сом* (велика прісноводна хижа безлуска риба родини сомових з кількома парами вусів) [19];

sova (vara (i sht i liggande ställning) försänkt i sömn (äv. i fråga om vintersömn hos vissa djur) [18] – *снати* (перебувати у стані сну) [19], а не *сова* (хижий нічний птах з великою круглою головою, великими очима й коротким гачкуватим дзьобом) [19].

Аби проілюструвати часткові інтернаціоналізми (напівінтернаціоналізми) у шведській та українській мовах розглянемо наступні приклади:

biograf (1. författare af lefnadsskildringar; vanl. om författare af lefnadsteckning öfver viss person; 2. lokal som är särskilt anordnad för regelbunden visning av filmer särsk. spelfilmer) [18] – 1. *біограф* (автор чиеї-небудь біографії) [19]; 2. *кінотеатр* (приміщення для публічного показування кінофільмів) [19];

magasin (1. utrymme el. byggnad för förråd; 2. behållare för patroner) [18] – 1. *склад* (відповідно обладнане місце, будівля або приміщення для зберігання чого-небудь) [19]; 2. *магазин* (частина апарата або приладу (найчастіше зброї) у вигляді коробки або трубки, куди вкладають кілька однорідних предметів (наприклад, патронів) [19];

semester (1. om halvt läsår vid undervisningsanstalt, termin; 2. periodiskt (vanl. årligen) återkommande (med avs. på tidsutsträckning varierande) ledighet från arbete l. tjänst med (delvis) bibehållen lön) [18] – 1. *семестр* (половина навчального року у вищих та спеціальних середніх навчальних закладах) [19]; 2. *відпустка* (звільнення на певний час від роботи, навчання для відпочинку і т. ін.) [19].

Відмінності значень між «хибними друзями перекладача» можуть бути пов'язані з розбіжностями предметно-логічного змісту, неоднаковими реаліями певних країн, з різними стилістичними характеристиками та лексичною сполучуваністю. Деякі слова можуть мати більш-менш спеціальне значення в одній мові, ніж в іншій, бути однозначним або двозначним. «Хибні друзі перекладача» найчастіше можуть траплятися в таких частинах мови, як іменники, прикметники й дієслова.

Основні труднощі для перекладу міжмовних омонімів полягають у тому, що перекладач, побачивши лексичну одиницю у мові оригіналу, подібна до якої існує у мові перекладу, може помилково вважати, що зміст таких одиниць є також еквівалентним, особливо якщо вони мають хоч щось спільне у значенні [20, с. 9]. Відтак, відтворення «хибних друзів перекладача» може стати серйозним викликом у процесі міжмовного посередництва. Міжмовні омоніми можуть призвести до непорозуміння або помилок у перекладі, якщо їх не визначити та не вжити належних заходів. Серед основних проблем, пов'язаних із відтворенням «хибних друзів перекладача» виокремлюємо наступні:

- Якість і точність перекладу: наявність «хибних друзів перекладача» може вплинути на рівень адекватності перекладу. Перекладачам необхідно вкладати час і зусилля у вивчення та аналіз контексту, а також вчитку перекладу, щоб зрештою отримати високоякісний текст цільовою мовою.

- Семантичне непорозуміння: «хибні друзі перекладача» можуть спричинити семантичну плутанину, коли перекладач помилково використовує слово, яке звучить або виглядає схоже, але має інше значення в цільовій мові. Це може спотворити передбачуване повідомлення та призвести до його неправильного тлумачення.

- Контекстуальна неоднозначність: перекладачі повинні враховувати контекст, у якому вжито міжмовний омонім, щоб переконатися, що передається правильне значення. Без належного вивчення контексту може бути складно визначити передбачуване значення слова та обрати відповідний переклад.

- Культурні особливості: «хибні друзі перекладача» часто відображають культурні відмінності, що знаходять відбиток у мові. Перекладачі повинні володіти знаннями про культурні особливості країн, де користуються мовами оригіналу і перекладу, щоб обрати правильний переклад, який точно передасть передбачуване повідомлення.

- Відтворення стійких словосполучень: «хибні друзі перекладача» також бувають частиною фразеологізмів, що додатково ускладнює переклад. Фахівцям необхідно розуміти ідіоматичну природу виразу, щоб знайти еквівалент або передати те саме значення цільовою мовою.

- Очікування реципієнта: наявність «хибних друзів перекладача» може заплутати читача, який знайомий із мовою, але не з конкретним контекстом чи вживанням слова. Це може порушити процес сприйняття перекладу та призвести до незадоволення або неправильного тлумачення перекладеного тексту.

Як бачимо, проблема відтворення «хибних друзів перекладача» є досить актуальною та поширеною у теорії і практиці перекладу. Перекладачеві необхідно володіти неабияким багажем знань для розпізнання та адекватної передачі міжмовних омонімів, щоб уникнути непорозуміння та зберегти якість і точність перекладу на найвищому рівні.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, відтворення «хибних друзів перекладача» є актуальною темою наукових досліджень. Наявність міжмовних омонімів у різних мовах світу може спричинити неабиякі труднощі у процесі перекладу. Щоб уникнути таких проблем, фахівці повинні бути пильними у виявленні «хибних друзів перекладача», ретельно вивчати контекст, враховувати культурні особливості, що відображаються у мові, а також покладатися на свої лінгвістичні знання та досвід для створення точних і змістовних перекладів. Постійне навчання та професійний розвиток також можуть допомогти перекладачам покращити свої навички та вміння ефективно поводитися з «хибними друзями перекладача». Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні особливостей виокремлення та відтворення «хибних друзів перекладача» у різних мовних парах і текстах різних дискурсів.

Література:

1. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми : навч. посібник. Вінниця : Нова Книга, 2018. 656 с.
2. Корунець І. В. Вступ до перекладознавства : підручник. Вінниця : Нова Книга, 2008. 512 с.
3. Корунець, І. В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад). Theory and Practice of Translation : підручник. Вінниця : Нова Книга, 2003. 448 с.
4. Кабаченко І. Л. Мовне явище «хибні друзі перекладача» й причини його виникнення. *Scientific Progress: Innovations, Achievements and Prospects* : Proceedings of VI International Scientific and Practical Conference. Munich, 2023. Pp. 292–298.
5. Капуш А. В. «Хибні друзі перекладача» в міжмовному та внутрішньомовному контексті (на матеріалі сучасної німецької мови). *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2004. № 17. С. 149–150.
6. Триндяк І. М. «Хибні друзі перекладача» в текстах газетно-публіцистичного стилю. *Закарпатські філологічні студії*. Вип. 9. Т. 2. С. 69–74.
7. Талабірчук О. Ю. Фальшиві друзі перекладача: на матеріалі угорсько-української міжмовної омонімії. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2023. № 59. Т. 3. С. 168–171.
8. Кушка Б. Проблема «фальшивих друзів» перекладача на матеріалі українсько-французької спортивної термінології. *Молода спортивна наука України*. Львів. 2000. Вип. 4. С. 58–60.
9. Желуденко М. О., Сабітова А. П. «Фальшиві друзі» перекладача: особливості вживання та перекладу. *Будещите исследования* : матеріали за IX міжнародна научна практична конференція. Софія : «Бял ГРАД-БГ», 2013. Т. 18. С. 35–36.
10. Гулієва Д. О., Потапова О. В. Переклад інтернаціоналізмів і їх видів з англійської мови в неофіційній комунікації (на матеріалі серіалу «Друзі»). *Закарпатські філологічні студії*. 2020. Вип. 13. Т. 2. С. 37–40.
11. Купрієнко Ю. В., Сторчило Т. В. «Хибні друзі перекладача» в науково-технічних текстах та особливості їх перекладу з англійської мови на українську. *Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти*. 2011. С. 224–233.

12. Гулович М. М., Бадан А. А. Хибні друзі перекладачів англomовної ідіоматики українською мовою. *Теоретичні та практичні проблеми перекладознавства*. 2011. Вип. 12. С. 25–30.
13. Koessler M., Derocquigny J. Les faux amis ou les trahisons du vocabulaire anglais. *Conseils aux traducteurs*. Paris, 1928.
14. Турчина А. А. Лексична міжмовна омонімія у слов'янських мовах. *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. Пам'яті академіка Леоніда Булаховського*. 2012. Вип. 17. С. 121–126.
15. Луда С., Булатнікова Т. Міжмовна омонімія та паронімія. С. 125–126. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/50571352.pdf> (дата звернення: 26.03.2024).
16. Ментинська І. Б. Міжмовна омонімія як об'єкт термінологічного дослідження. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. Т. 33 (72). № 4. Ч. 1. 2022. С. 34–39.
17. Чуба Г. Міжмовна омонімія як джерело помилок при вивченні української мови студентами-поляками. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної*. 2015. Вип. 11. С. 90–96.
18. Svenska Akademiens Ordböcker. URL: <https://svenska.se/> (дата звернення: 27.03.2024).
19. Словник.UA. URL: <https://slovnuk.ua/index.php> (дата звернення: 27.03.2024).
20. Міронова В. С., Прадівляний М. Г. «Хибні друзі перекладача» в технічній літературі. *Матеріали XLVII науково-технічної конференції підрозділів Вінницького національного технічного університету* : зб. доповідей. Вінниця : ВНТУ, 2018. С. 9–11.

Kulchytskyi V., Strilchuk A. The problem of rendering “False Friends of the Translator” (based on the Swedish language and the Ukrainian language)

Summary. The article is devoted to the study of the problem of reproducing “false friends of the translator” from the Swedish language into Ukrainian. It has been found that “false friends of the translator” are lexical units that look or sound similar in at least two languages but have different meanings. Because of this, they can lead to misunderstandings or errors in translation if they are not

recognized in time. Among the reasons for the occurrence of interlingual homonyms (“false friends of the translator”), the following ones have been singled out in the article: cross-language movements of words within terminological systems; phonetic changes in lexical units; conversion; formation of abbreviations; activation of economic, scientific, and other relations between different countries and cultures, which is reflected at the language level; the disintegration of the former polysemy of words; giving preference to different sides of the meaning of international terms in different languages when borrowing; modification of meaning during borrowing; parallel borrowing of a word in two languages from the third one in different meanings; and random coincidences are also not excluded. In the course of the research, it has been found that in the Swedish-Ukrainian language pair, there are both pseudo-internationalisms (interlingual homonyms whose meanings do not match at all), and partial internationalisms or semi-internationalisms (lexical units whose meanings only partially match). It has been established that the differences in meanings of interlingual homonyms can be related to differences in the subject-logical content, differences in the realities of certain countries, and different stylistic characteristics. Nouns, adjectives, and verbs prevail among the parts of speech where “false friends of the translator” occur. The main problems associated with the reproduction of “false friends of the translator” have been considered, namely: untimely detection of interlingual homonyms can degrade the quality and affect the accuracy of the translation; lead to semantic confusion and misinterpretation of the original; cause contextual ambiguity; affect the incorrect reproduction of the cultural features of the original; cause a wrong translation of idioms; confuse the recipient and lead to misinterpretation of the text.

Key words: translation, interlingual homonyms, pseudo-internationalisms, partial internationalisms, source language, target language.